

Przedszkolak i bajki telewizyjne

■ IWONA SAMBORSKA (Katowice)

Wśród oglądanych przez dzieci programów telewizyjnych największą popularnością cieszą się bajki. Ogólnie wiadomo, że dzieci utożsamiają się i identyfikują z ich bohaterami.

Uwagi wstępne

Obserwując zachowanie dzieci podczas zabawy (czy też podczas różnych innych form aktywności), z łatwością można dostrzec, że poruszają się, bawią i wypowiadają jak postacie z oglądanych przez siebie kreskówek. Ich zachowania werbalne charakteryzują się szeregiem uproszczeń gramatycznych. Zapamiętują wprowadzone wiele słów, często nowych, nieznanym im wcześniej, ale nie potrafią budować z nich wypowiedzi, gdyż nie mają doświadczenia w mówieniu, którego nabywa się podczas codziennych konwersacji i kontaktów z mową żywą, podczas zadawania pytań i otrzymywania na nie odpowiedzi.

Autorka artykułu prowadziła kilkuletnie badania dotyczące różnorodności przejawów zachowań (werbalnych i niewerbalnych) dzieci¹⁾, wynikających z okoliczności odbioru telewizji. Na podstawie wyników badań wyróżniono kilka czynników, które okazały się najbardziej istotne w różnicowaniu tego typu zachowań. Do czynników tych zaliczono:

- częstotliwość oglądania telewizji przez dzieci;
- stosunek emocjonalny dziecka do oglądanych przez niego programów;
- sposób, w jaki dziecko ogląda telewizję;
- rodzaj oglądanych przez dziecko programów telewizyjnych, a zwłaszcza ich treść.

W badaniach brało udział 120 dzieci pięcioletnich, sześciolletnich z kilku przedszkoli mieszczących się na jednym z dużych osiedli Katowic. Obszar badań zawężono do środowiska wielkomiejskiego, a właściwie do społeczności osiedlowej z kilku podstawowych przyczyn: po pierwsze – specyficzna jest sama sytuacja wy-

chowawcza dziecka wielkomiejskiego i jego styl funkcjonowania w rodzinie, gdzie mamy do czynienia z dużym nasileniem tzw. telewizyjnego sposobu życia²⁾, a po wtóre – takie ograniczenie próby badawczej dało większe możliwości głębszego poznania specyfiki badanych zjawisk, m.in. ze względu na brak zdecydowanych różnic w zasobach językowych dzieci. Celem tego przedsięwzięcia było m.in. określenie roli, jaką pełnią bajki telewizyjne w kształtowaniu zachowań współczesnego polskiego dziecka.

Upodobania telewizyjne dzieci

Dzieci bardzo lubią oglądać telewizję i robią to każdego dnia przynajmniej przez kilka godzin. Mają wówczas kontakt z ogromną liczbą programów pochodzących z kilku (a nawet więcej) stacji telewizyjnych, w tym obcojęzycznych, co powoduje, że oferta programowa, z jaką się stykają, jest bardzo obszerna i zróżnicowana. Wyniki badań ujawniają jednak fakt, że dzieci mają jasno określone upodobania telewizyjne.

Okazało się, że największą popularnością wśród nich cieszy się kanał Cartoon Network z telewizji kablowej – preferuje go 37,5% badanych. Poza tym lubią oglądać audycje w telewizji publicznej (głównie *Dobranocki* w pierwszym programie TVP – ok. 25% badanych), a także stację Polsat. Duża część badanych

¹⁾ Badania przeprowadzone były w latach 1998–2001 i do tamtej rzeczywistości odnoszą się przedstawiane w artykule dane.

²⁾ Por. M. Sitarczyk, *Telewizyjny styl życia w opinii dzieci i rodziców*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1998, nr 8, s. 579–587.

Zagadnienia ogólne

wskazuje również na kanał Fox Kids z telewizji kablowej, który w przedziale czasowym dostępnym dla dzieci emituje przede wszystkim kreskówki.

Wśród oglądanych przez dziecko programów telewizyjnych największą popularnością cieszą się bajki (tak twierdzi ponad 40% badanych dzieci). A więc programy, które (przynajmniej z nazwy) kierowane są do dziecka. Oprócz bajek dzieci bardzo lubią oglądać reklamy (ok. 25% badanych), teleturnieje i różnego rodzaju filmy (również dla dorosłych), w tym seriale.

Z badań wynika więc, że wśród ofert programowych proponowanych przez telewizję najbardziej atrakcyjne dla młodego widza są filmy animowane. Stanowią one dla niego ważne, a niekiedy wręcz jedyne źródło rozrywki i silnych przeżyć. Ten rodzaj treści telewizyjnych w największym stopniu dociera do młodych odbiorców i, jak się okazuje, ma na nich najsilniejszy wpływ zarówno w zakresie zachowań werbalnych, jak i pozawerbalnych.

Najczęściej oglądane bajki

Dzieci w wieku przedszkolnym oglądają różne bajki, a ich upodobania w tym zakresie są bardzo różnorodne. Najbardziej popularne jednak są wśród nich: Scooby-Doo – bajka emitowana w telewizji kablowej na kanale Cartoon Network i dobranocka pt. *Gumisie* (emitowana w telewizji publicznej w TVP1).

Należy jednak zaznaczyć, że typowania dzieci w tym zakresie dotyczą zarówno bajek tzw. „łagodnych” o ciepłym, pogodnym nastroju, jak i bardziej dynamicznych, z elementami walki, a nawet agresji. Do tych pierwszych należą: *Mapeciątka*, *Kubuś Puchatek*, *Kot Filemon* i *Muminki*. Bajki tego typu preferuje 24 spośród badanych dzieci, w tym większość sześciolatków. Bajki należące do drugiej grupy to przede wszystkim *Gumisie*, *Tom i Jerry*, *Laboratorium Dextera*, *Spiderman*, *Królik Buggs* i *Flinstonowie*. Tego rodzaju kreskówki ogląda aż 39 dzieci biorących udział w badaniu. Podkreślając ich walory, młodzi rozmówcy zwracają uwagę głównie na dynamiczną akcję, humor i oryginalność pomysłów ich bohaterów.

Do ulubionych bajek wskazywanych przez badane dzieci, zaliczyć należy również takie, które pokazują przemoc i różnego rodzaju agresję. Z prowadzonych badań wynika, że w tego typu bajkach przemoc bardzo często gości na ekranach (średnio co dwie minuty). Dużo scen przemocy zawierają nawet niewinne z pozoru kreskówki Walta Disneya, w których skutki agresji są dla ofiary przejściowe, a jako negatywne następstwo dla agresora bardzo często występuje zorganizowany lub przypadkowy odwet. Te dwie cechy powodują, że omawiane filmy dobrze pełnią funkcję rozrywkową, a wadliwie – wychowawczą. Mały telewidz, oglądając takie kreskówki, widzi na ekranie tyle przemocy, że w efekcie przyzwyczaja się do myśli, że jest ona bardzo powszechna także wśród ludzi w świecie rzeczywistym. Do bajek nasyconych przemocą i agresją, a najczęściej wskazywanych przez badane dzieci, należą: *Power Rangers*, *Johnny Bravo*, *Atomówki*, *Gwiezdne wojny*. Oglądanie ich preferuje 20 spośród badanych dzieci.

Należy w tym miejscu podkreślić, że dziecko, oglądając powyższe lub podobne kreskówki telewizyjne, styka się zarówno z agresją fizyczną w postaci używania broni (najczęściej broni palnej) oraz walki wręcz, jak również z agresją werbalną, przy czym badania wskazują na czterokrotnie rzadszą obecność agresji słownej w porównaniu z agresją fizyczną. Wyniki badań prowadzonych przez autorkę świadczą również o tym, że produkcje nieamerykańskie bajek odznaczają się znacznie niższym ładunkiem przemocy w porównaniu z kreskówkami amerykańskimi.

Sposób oglądania bajek przez dzieci

Badania ujawniły smutny fakt, że przedszkolaki przyglądają się wydarzeniom na ekranie głównie w samotności. Prawie połowa badanych dzieci donosi, że telewizję ogląda sama, bez obecności kogokolwiek w pobliżu. Ewentualne towarzystwo stanowi rodzeństwo (18,3% badanych) albo koleżanki i koledzy (8,3%). Bardzo rzadko dzieci oglądają telewizję wspólnie z rodzicami, a jeżeli już ma to miejsce, to zdecydowanie częściej towarzyszy im ojciec. Matka natomiast jest osobą, z którą dziecko

zasiada przed telewizorem najrzadziej. Tymczasem to z nią utożsamia się ono najbardziej i to głównie matka powinna uczestniczyć w przyswajaniu przez dziecko treści płynących z ekranu, wcześniej oczywiście przeprowadzwszy selekcję programów.

Sytuacje naśladownictwa treści bajek

O tym, że jedne zachowania są naśladowane, a inne nie, decyduje mechanizm modelowania. Modelowanie związane jest z istnieniem modelu (np. bohatera bajki telewizyjnej) i obserwatora (może nim być np. dziecko). Zjawisko, o którym mowa, zachodzi wówczas, gdy obserwator zachowuje się w sposób, jaki wcześniej widział u modelu³⁾. Aby jednak dany bohater telewizyjny bądź jego zachowanie stało się dla dziecka modelem, muszą zostać spełnione następujące warunki: najpierw dziecko powinno zwrócić na niego uwagę, zapamiętać go, a następnie dokonać zamiany reprezentacji symbolicznych na odpowiednie działanie, które z kolei wymaga zaistnienia pewnego pobudzenia motywacyjnego. Nie można również zapomnieć o tym, że duże znaczenie mają indywidualne właściwości dziecka w zakresie jego podatności na modelowanie.

Badania prowadzone przez autorkę wskazują na to, że dzieci chętnie naśladowują bohaterów bajek telewizyjnych zarówno w ich działaniu, jak i wypowiedaniu się. Ponad 70% biorących udział w badaniach przyznaje, że bardzo lubi identyfikować się ze swoimi ulubionymi bohaterami bajek, przy czym częściej czynią to dzieci młodsze. Wkraczając w świat zmysłowej fantazji i wyobraźni, dzieci pozbawione samokontroli nieświadomie naśladowują bohaterów telewizyjnych, utożsamiają się z nimi i używają stosowanych przez nich określeń. Jest to naturalne zachowanie każdego dziecka, które w ten sposób, przez naśladownictwo, uczy się zachowań społecznych w dorosłym życiu.

Zdecydowana większość dzieci najchętniej naśladowuje bohaterów bajek tuż po zakończeniu ich emisji. Dzieci „udają” swoich ulubieńców podczas samodzielnych zabaw w swoim pokoju lub też podczas pobytu w przedszkolu. Objawia się to bardzo różnie, najbardziej widoczne są zachowania behawioralne wyrażające się w po-

staci naśladowania różnych przejawów walki i agresji skierowanej na członków rodziny. Najczęściej przeciwnikiem w tego typu walce, zainicjowanej przez bohatera telewizyjnego, staje się rodzeństwo albo rówieśnicy w przedszkolu. Z badań wynika, że tego typu zachowania przejawiają głównie chłopcy, widać też duże różnice w ich nasileniu, zależne od wieku badanych. Dzieci starsze nie reagują tak spontanicznie i żywiołowo na prezentowane w telewizji wydarzenia jak pięciolatki, które wykazują dużą kumulację tego typu zachowań. Wynika to również z przebiegu rozwoju psychomotorycznego i poszczególnych jego faz w życiu dziecka. 60% dzieci pięcioletnich przyznaje się do tego, że „walczy” z otoczeniem na wzór bohaterów telewizyjnych, są to prawie wszyscy pięcioletni chłopcy i ok. 20% pięcioletnich dziewczynek.

Przedmiot naśladownictwa treści bajek telewizyjnych

Na przedmiot naśladownictwa dzieci z reguły wybierają bohatera oglądanej przez siebie bajki. Najczęściej są to roboty, potwory lub inne postacie napawające grozą. Należy jednak zaznaczyć, że dzieci chętnie również oglądają bajki z udziałem tego typu bohaterów, którzy wywołują u nich najsilniejsze przeżycia emocjonalne.

Obserwować można różnego rodzaju doświadczenia prowadzone przez dzieci pod wpływem zaobserwowanych wcześniej wydarzeń na ekranie. Jest to więc wszelkiego rodza-

³⁾ Mechanizm modelowania próbują wyjaśniać koncepcje behawiorystyczne, mówiące o dużym znaczeniu oddziaływania środowiska na kształtowanie się zachowania człowieka, przy czym behawioryści uważają, że do powstania naśladownictwa konieczne jest, aby zachowania naśladowcze zostały wzmocnione. Inną koncepcją wyjaśniającą mechanizm modelowania jest teoria poznania społecznego (uczenia obserwacyjnego), łącząca behawioryzm z psychologią poznawczą. Wg niej dzieci uczą się zachowań społecznych głównie przez obserwowanie innych osób. Szerzej: M. H. Dembo, *Stosowana psychologia wychowawcza*, Warszawa 1997, WSiP.

Zagadnienia ogólne

ju działalność plastyczno-konstrukcyjną, mająca na celu wyrażenie przeżyć i wiedzy o świecie zaczerpniętej z telewizji, a wyrażającej się w postaci próby naśladowania (powtórzenia) obejrzanego działania. Wyrażenie różnymi środkami ekspresji nastroju i ukazanie wcześniej oberzanych scen wymaga również wypowiedzania się na temat projektowanych i wykonywanych prac. Dzieci podczas swoich zabaw opartych na tematyce bajek telewizyjnych potrafią wskazać różne rodzaje zjawisk, które miały miejsce jedynie w tle głównego wątku akcji. Potrafią dostrzec zachodzące między nimi związki przyczynowe (wskazują tutaj m.in. na zabawy z wodą, zabawy z wiatrem, zjawiska akustyczne, świetlne, elektryczne i elektro-niczne). Tego rodzaju działalność preferuje 15 spośród badanych dzieci i wskazuje ją jako przedmiot swego naśladowania treści bajek telewizyjnych.

Innym przykładem są zachowania prezentujące magiczne, nadprzyrodzone zdolności, którymi nasycony jest nierealny świat bajek. Przemawiają one do wyobraźni dziecka, wywołują zaciekawienie światem i pobudzają zarazem do myślenia. Bardziej podekscytowane tymi zjawiskami są oczywiście dzieci młodsze. U sześciolatków natomiast poszerza się znacznie krąg zainteresowań poznawczych, wzrasta chęć obserwacji otoczenia w realnym życiu i zdobywanie wiedzy o nim. Dlatego też dzieci sześciolatnie identyfikując się z bohaterami bajek (55% dzieci sześciolatków) i naśladowując ich fikcyjne przygody z ekranu, przenoszą je do świata rzeczywistego (oczywiście nie zawsze zdając sobie z tego sprawę).

Wśród magicznych czynności, które dzieci chętnie naśladowują, znajdują się takie ich rodzaje, jak: czarowanie, latanie, a także zmiana kształtu i wyglądu własnego ciała. Godny uwagi jest również fakt, że dzieci bardzo lubią naśladować bohaterów bajek telewizyjnych (tak twierdzi prawie 85% badanych). Oznacza to, że stosunek emocjonalny dziecka do tego typu czynności przedstawia się bardzo pozytywnie.

Wnioski

Uogólniając powyższe wyniki badań można powiedzieć, że fakt, iż dziecko ogląda telewizję w ciągu jednego tylko dnia średnio przez trzy godziny, a większość jego ulubionych programów to bajki, nie pozostaje bez znaczenia dla jego rozwoju psychofizycznego, a nawet dla samego procesu wychowania.

Następstwem długiego i częstego oglądania bajek telewizyjnych jest bowiem występowanie u dziecka charakterystycznych zachowań behawioralnych. W grupie badanych często ujawniały się one w postaci nadmiernego pobudzenia psychoruchowego (przeraźliwych krzyków, ogólnego szaleństwa i agresji kierowanej na inne dzieci lub osoby dorosłe z najbliższego otoczenia; wypowiedzi i wzorce werbalne natomiast nierzadko brzmiały tak, jakby były nagrane).

Nie można oczywiście mówić jedynie o wpływie niekorzystnym bajek telewizyjnych na młodego odbiorcę. Są również ewidentne wpływy pozytywne w tym zakresie (jak chociażby w sferze kształtowania kompetencji językowych – głównie w zakresie systemu leksykalnego – jest to jednak materiał na odrębny artykuł).

O charakterze zachowania dziecka decyduje np. treść oglądanej przez niego bajki. Należy ciągle przypominać rodzicom i opiekunom o konieczności sprawowania kontroli nad doбором odpowiednich treści programowych dla dzieci, wzorowania się na modelach prezentujących zachowania społecznie akceptowane. Z drugiej strony jednak należy żądać od nadawców telewizyjnych, aby w większym stopniu uwzględniali funkcje wychowawcze tego medium. ■

dr IWONA SAMBORSKA – adiunkt w Katedrze Pedagogiki i Psychologii na Wydziale Humanistyczno-Społecznym Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej, logopeda w Miejskim Przedszkolu nr 57 w Katowicach

